

Τιμητικός Τόμος ΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ. ΡΟΚΑ

Festschrift für Nikolaos K. Rokas

Τιμητικός Τόμος Νικολάου Κ. Ρόκα
ISBN 978-960-272-987-8

Μαυρομικάλη 23, 106 80 Αθήνα
Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

Αθήνα: Μαυρομικάλη 2, 106 79 • Τηλ.: 210 3607 521
Πειραιάς: Φιλωνος 107-109, 185 36 • Τηλ.: 210 4184 212
Πάτρα: Κανάρη 28-30, 262 22 • Τηλ.: 2610 361 600
Θεσ/νίκη: Φράγκων 1, 546 26 • Τηλ.: 2310 532 134

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την Πνευματική Ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή και η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΔΗΛΩΣΗ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ

Το περιεχόμενο του παρόντος έργου έχει τύχει επιμελούς και αναλυτικής επιστημονικής επεξεργασίας. Ο εκδοτικός οίκος και οι συντάκτες δεν παρέχουν διά του παρόντος νομικές συμβουλές ή παρεμφερείς συμβουλευτικές υπηρεσίες, ουδεμία δε ευθύνη φέρουν για τυχόν ζημία τρίτου λόγω ενέργειας ή παράλειψης που βασίστηκε εν όλω ή εν μέρει στο περιεχόμενο του παρόντος έργου.

Art Director: Θεόδωρος Μαστρογιάννης
Υπεύθυνος Παραγωγής: Ανδρέας Μενούκος
Φωτοστοιχειοθεσία: Ζία Χρυσούλα
Παραγωγή: NB Production XZ280512M23

NOMIKI BIBLIOTHIKI GROUP

23, Mavromichali Str., 106 80 Athens Greece
Tel.: +30 210 3678 800 • Fax: +30 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced by any means, without prior permission of the publisher.

© 2012, ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ

NOMIKH BIBLIOTHKH

Βιοτεχνολογία, εγγενείς αξίες και κατηγορική προστακτική: από τον Dworkin στον Kant

Φίλιππος Κ. Βασιλόγιαννης,

Λέκτωρ Φιλοσοφίας του Δικαίου του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Η ραγδαία επιστημονική πρόοδος των τελευταίων ετών, ιδίως της βιοτεχνολογίας, μας καλεί να επανελέγξουμε –μεταξύ των άλλων– και τις αρχές που διέπουν τον κλάδο της βιομηχανικής ιδιοκτησίας¹. π. χ., αν, πώς και κατά πόσον πρέπει να προστατεύονται ως εφευρέσεις τα βιοτεχνολογικά επιτεύγματα. Οι εν λόγω αρχές, από το ίδιο το περιεχόμενό τους, δεν αποτελούν παρά αρχές ηθικές και πολιτικές, οι οποίες πρέπει, βέβαια, να εναρμονισθούν με ιδιαίτερα ισχυρές ηθικές διαισθήσεις μας, κατά κανόνα σκεπτικιστικές, ως προς τις επιπτώσεις και τα όρια της τεχνολογικής πρόοδου. Είναι άραγε εύλογος ο εν λόγω σκεπτικισμός;

Για την κριτική αποτίμηση των πρόσφατων τεχνολογικών εξελίξεων, ο Ronald Dworkin¹ προτείνει μια κρίσιμη διάκριση μεταξύ παράγωγων (*derivative*) και αυτοτελών (*detached*) αξιών². Οι παράγωγες αξίες αφορούν σε ζητήματα ικανοποίησης συμπεριφορών και δικαιωμάτων, δηλαδή, αποτελεσματικότητας και δικαιοσύνης. Ο ηθικός προβληματισμός μας, ωστόσο, συνυφαίνεται, κατά τον Dworkin, κυρίως με μη παράγωγες αξίες, όπου τίθενται ζητήματα προστασίας εγγενών αξιών³, ιδίως της ανθρώπινης ζωής, αλλά και της απρόσωπης φύσης (όπως, κατ' αναλογία, συμβαίνει με την προστασία των έργων τέχνης ως εγγενών αξιών⁴). Τουλάχιστον διαισθητικά, δεν φαίνεται ότι είναι

1. Το έργο του Ronald Dworkin έγινε γνωστό στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό κυρίως από το βιβλίο του Παύλου Κ. Σούρλα, Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής και η θεμελίωση των νομικών κρίσεων (Αθήνα - Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1989), το οποίο έχει ως επίκεντρό του την κριτική του Dworkin στον νομικό θετικισμό του H. L. A. Hart. Ο Έλληνας αναγνώστης έχει τώρα τη δυνατότητα να έλθει σε άμεση επαφή με βασικά έργα του Dworkin: βλ. ιδίως Ισότητα, μετ. Γρηγόρη Μολύβα (Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2000) και Η αυτοκρατορία του νόμου, μετ. Θάνου Σαμαρτζή (Αθήνα: Εκδόσεις Ευρασία, 2010). Επίκειται η έκδοση του άμεσα συσχετιζόμενου με το θέμα της παρούσας συμβολής βιβλίου του Dworkin *Life's Dominion* (σε μετάφραση του γράφοντος).
2. Βλ. το άρθρο του «Playing God: Genes, Clones, and Luck», in *Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000), σελ. 427 επ.
3. Για την έννοια των εγγενών αξιών, κατά τον Dworkin, βλ. το προαναφερθέν βιβλίο του *Life's Dominion: An Argument about Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom* (New York: Alfred A. Knopf, Inc., 2003), σελ. 68 επ., καθώς και τις ενότητες «Αμβλώσεις (α): Dworkin και Rawls», §§ 1.8 επ., και «Αμβλώσεις (β): Dworkin», §§ 2.3. επ., in Παύλου Κ. Σούρλα και του γράφοντος, Δίκαιο, ηθική και βιοηθική (υπό έκδοση).
4. Βλ. *Life's Dominion*, ιδίως σελ. 74 επ.

απλώς τα ζώα αποδέκτες (*έμμεσων*) ηθικών καθηκόντων μας προς αυτά⁵, αλλά η ίδια η Φύση ως σύμπας κόσμος, ως υπερυποκείμενο (κατά την έννοια της στωικής φιλοσοφίας⁶), αποτελεί τον αληθή αποδέκτη τους. Για το επιτρεπτόν, λοιπόν, της βιοτεχνολογικής πρόοδου οφείλουμε μεν οπωσδήποτε να αναρωτηθούμε ως προς την ασφάλεια και τους κινδύνους των σχετικών επιτευγμάτων, τη δίκαιη διανομή του προσδοκώμενου οφέλους κ. τ. τ. Ο Dworkin⁷, ωστόσο, για να ερμηνεύσει, π. χ., την κλωνοφοβία⁸ και τις συναφείς φοβίες, επικαλείται την κοινώς αποδεκτή διάκριση μεταξύ *τύχης* και *επιλογής* και την φωτίζει μέσω των κρίσιμων βιοηθικών ερωτημάτων που αφορούν στην *εξουσία* μας επεμβάσεως στη φύση, καθώς και στην *ευθύνη* μας έναντι συμβάντων και καταστάσεων ως προς τις οποίες *εμείς* οι ίδιοι είμαστε υπεύθυνοι για την πρόκληση ή την άρση τους (και όχι ο Θεός ή η απρόσωπη Φύση). Η βιοτεχνολογία φαίνεται όμως ότι υπονομεύει την εν λόγω διάκριση και προκαλεί *ηθική αστάθεια*: π. χ., η δυνατότητά μας επιλογής και μεταλλαγής της (γενετικής) ταυτότητάς μας, ήτοι των φυσικών προδιαθέσεων μας (κατά την ιδέα ενός *ήπιου* γενετικού προκαθορισμού⁹), δεν υπονομεύει άραγε τη διάκριση *ατομικής* και *συλλογικής* ευθύνης και δεν μας οδηγεί σε μια ηθική *ελεύθερη πτώση*, σε μια *ριζική* αβεβαιότητα ως προς την καλύτερη απάντηση στις προκλήσεις των καιρών¹⁰;

Ωστόσο, ακόμη και αν δεχθούμε ως *θεωρητική* αλήθεια την ύπαρξη εγγενών αξιών (είτε κατά τον τρόπο του Πλάτωνος¹¹ είτε ως πλασματικών οντοτήτων κ. λπ.), το μόνο κρίσιμο κανονιστικό ζήτημα μάλλον δεν αντιμετωπίζεται¹²: Γιατί να έχουμε *καθήκον* σεβασμού και προστασίας των εγγενών αξιών ή απλώς των αξιών; Υφίστανται άραγε (εγγενείς) αξίες προ και ανεξαρτήτως της *αξιολογήσεώς* μας; Από μόνο το γεγονός ότι υφίστανται (εγγενείς) αξίες προκύπτει μήπως κατά τρόπο *άμεσο* το προκείμενο *καθήκον* μας; *Ποιός*, *πώς* και *γιατί* δεσμεύεται στον σεβασμό τους¹³; Τα καθήκοντά μας, *ως* καθήκοντα κατά

5. Για το σχετικό ζήτημα βλ. την ενότητα «Υφίστανται άμεσα καθήκοντά μας έναντι των ζώων;», in Δίκαιο, ηθική και βιοηθική (ό.π.).
6. Βλ. Παύλου Κ. Σούρλα, Φιλοσοφία του Δικαίου: Μιά ιστορική εισαγωγή Α' (Αθήνα - Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2000), σελ. 143 επ., 153 επ., 167 επ.
7. Ό.π., σμ. 2.
8. Βλ. τη μονογραφία μου Ο Κλώνος του Ανθρώπου: ένας επίκαιρος επανέλεγχος των συνταγματικών ιδεών (Αθήνα - Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2003), σελ. 135 επ.
9. Βλ. την ενότητα «Ένα δικαίωμα γενετικής ταυτότητας», in Δίκαιο, ηθική και βιοηθική (ό.π.): επίσης, Ο Κλώνος του Ανθρώπου, σελ. 41 επ. (εν όψει της νέας διατάξεως του άρθρου 5 παρ. 5 του Συντάγματος).
10. Πρβλ. την κριτική της *Justine Burley*, «Morality and the 'New Genetics'», in της *ιδίας* (ed.), Dworkin and His Critics: with Replies by Dworkin (Oxford: Blackwell, 2004), σελ. 170 επ., και την εκεί απάντηση του Dworkin, σελ. 362 επ.
11. Βλ. Παύλου Κ. Σούρλα, Φιλοσοφία του Δικαίου, σελ. 73 επ.
12. Πρβλ. *Christine M. Korsgaard*, *The Sources of Normativity* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), ιδίως σελ. 131 επ. βλ. πάντως, ενδεικτικά, τον ισχυρό αντίλογο των *Charles Larmore*, *The Autonomy of Morality* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), ιδίως σε 112 επ., *Derek Parfit*, «Normativity», in *Russ Shafer - Landau* (ed.), *Oxford Studies in Metaethics*, τ. 1ος (Oxford: Clarendon Press, 2006), σελ. 325 επ., και *Hilary Putnam*, «Werte und Normen», in *Lutz Wingert* και *Klaus Günther* (eds), *Die Öffentlichkeit der Vernunft und die Vernunft der Öffentlichkeit: Festschrift für Jürgen Habermas* (Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 2001), ιδίως σελ. 286 επ.
13. Πρβλ. *John Tomasi*, «Liberalism, Sanctity, and the Prohibition of Abortion», *The Journal of Philosophy* 94 (1997), σελ. 491 επ., και *Govert den Hartogh*, «The Values of Life», *Bioethics* 11 (1997), σελ. 43 επ.